

zij die hervormingen heeft de adel als stand nog gedurende de gehele negentiende eeuw een belangrijke rol in de Nederlandse samenleving kunnen spelen.

Die rol is in de twintigste eeuw beduidend afgenomen. Het is nu vooral als een cultureel fenomeen, als schatkamer van een bepaalde levensstijl, als beheerders van een deel van het cultureel erfgoed, echter uiteraard ook als herinnering aan het verleden, dat de adel een bepaalde waarde vertegenwoordigt aan de vooravond van de 21ste eeuw. Maar die positie is broos, daarover kan geen misverstand bestaan en juist daarom zou mijns inziens het debat moeten gaan over de manier waarop de specifieke bijdrage van de adel aan de samenleving het best tot zijn recht zou kunnen komen. Het is hier niet de plaats om dat debat te beginnen, maar het zou mij sterk verbazen als de uitkomst zou zijn, dat er een glazen stolp over de adel heen gezet moet worden, als ware het een oud pand onder Monumentenzorg. Juist door weloverwogen de belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen, waarvan de vrouwenemancipatie ongetwijfeld een voorbeeld is, te absorberen en te integreren in de eigen levensstijl kan de adel ook in de volgende eeuw een maatschappelijke rol blijven spelen.

Maarten Prak

1. Vgl. Kees Bruin, 'Een verloren zaak. Adel als beloning voor persoonlijke verdiensten in het Koninkrijk der Nederlanden', in: J. Aalbers en M. Prak eds., *De bloem der natie. Adel en patriciaat in de Noordelijke Nederlanden*, Amsterdam 1987, 141-164, aldaar 145.
2. Het toen gevoerde debat in adellijke kring kan nagelezen worden in J. Aalbers, 'Willem Anne van Spaen van Hardestein en de voormalige riddermatige adel (1806-1813)' in: Aalbers en Prak eds., *Bloem der natie*, 104-128.

ADELLIJKE RELIGIEUZEN

Recensie van: E.M.F. Koch, *De kloosterpoort als sluitpost? Adellijke vrouwen langs Maas en Rijn tussen huwelijk en convent, 1200-1600*, proefschrift Vrije Universiteit te Amsterdam 1994; handelseditie Leeuwarden/Mechelen: Fisma, 1994, 293 blz. (met diskette).

De keuze tussen God en de wereld is zelden eenvoudig. Niet alleen gold dat voor middel-eeuwse vrouwen langs Maas en Rijn, maar

ook voor de onderzoeker die inzicht wil krijgen in de overwegingen die hierbij een rol speelden. Werd de beslissing om in een klooster in te treden genomen door de vrouwen zelf of door hun familie, en dan op grond van de koersen op de huwelijksmarkt of uit religieuze motieven? Was de keuze afhankelijk van de stand of klasse waartoe de vrouw behoorde, van haar geografische herkomst, van de band tussen haar familie en een bepaald klooster? Niet alleen zijn de antwoorden op dergelijke vragen de uitkomst van een onderzoek, maar zij beïnvloeden ook de te kiezen uitgangspunten en methodes in sterke mate. Esther Koch koos voor het perspectief van de gezinnen van adellijke religieuzen in elf cisterciënzerinnenkloosters en wereldlijke stiftens in Zuidoost-Nederland en aangrenzende Duitse gebieden in de periode 1200-1600. Haar – vernieuwende – benadering is hoofdzakelijk gericht op het in kaart brengen van de financiële motieven die bij de keuze tussen huwelijk en convent een rol speelden.

Wie nu op grond van de titel verwacht dat de conclusie van het boek luidt dat Koch stelt dat de kloosterpoort inderdaad een sluitpost in de familiebegroting vormde en dat de keuze uitsluitend op financiële motieven gemaakt werd, kan gerustgesteld zijn: het vraagteken in de titel staat er niet voor niets. Koch zal ook de eerste zijn om toe te geven dat er niet slechts één doorslaggevend motief was dat de keuze tussen klooster en huwelijk bepaalde. Zij is zich terdege bewust van de moeilijkheden die de hierboven gestelde vragen met zich meebrengen. Het is een verademing een boek te lezen van een historicus die zich voortdurend rekenschap geeft van de beperkingen van haar methodologische keuzes en er toch in slaagt een prettig leesbaar resultaat op tafel te leggen. De analytische methode om de gecompliceerde problematiek te lijf te gaan – het belichten van het sociaal-economische aspect – geeft ook de mogelijkheid een helder betoog op te bouwen.

Toch hadden de conclusies mogelijk wat scherper kunnen zijn. Dat hangt voor een deel samen met het probleem dat in de eerste zin van deze recensie aangehaald werd. Er is niet consequent gekozen voor òf het perspectief van het klooster (van een bepaalde orde of een bepaald gebied) òf dat van de familie. Met name wreekt zich dit in hoofdstuk 5, waar de

verhouding tussen kindertal en religieuzen wordt behandeld. Zo worden enkel de kindertallen van gezinnen van religieuzen en minstens één broer of één zuster behandeld, maar niet de gezinnen zonder religieuzen en gezinnen waarvan alleen religieuze dochters bekend zijn. Bovendien worden gezinnen met meer dan één religieuze dochter vaker meegeteld (zo wordt het gezin van elf kinderen drie keer geteld en de drie gezinnen van tien kinderen acht keer bij de bepaling van het gemiddelde). Verder wordt bij de aantallen geen rekening gehouden (en dat kan veelal ook niet) met het tijdsaspect: er zijn jong overleden kinderen en kinderen die overlijden na de keuze voor de intrede van de dochter(s), zodat een gezin uiteindelijk bestaat uit enkel religieuze dochters. De keuzes van Koch zijn dus op zich juist voor het bepalen van de gezinssituatie van de religieuzen maar niet voor meer dan dat. Door haar keuzes is het verkregen gemiddelde echter hoger dan het werkelijke kindertal en niet vergelijkbaar met kindertallen van adellijke gezinnen elders, afgezien nog van het feit dat zo'n vergelijking zinloos is als het gaat om adel van een andere structuur of met een ander adelsconcept (Portugese adel en Britse hertogen in de periode 1330-1679!). De conclusies van dit hoofdstuk zijn dan ook op zijn minst aanvechtbaar.

Dat de inconsequentie tot een minder bevredigend resultaat kan leiden, geldt wat mij betreft ook voor de keuze van de onderzochte kloosters. Dat de kloosters Ter Hunnepe bij Deventer en St. Gerlach bij Houthem, hoewel buiten de kernregio gelegen, wel opgenomen zijn, is verdedigbaar, maar dat Daelheim en Heinsberg, die beiden wél in de kernregio liggen, omwille van de beperkte onderzoekstijd dan niet mee mogen doen, is spijtig. Vanzelfsprekend is het geoorloofd een steekproef te nemen, maar deze moet wel (cijfermatig) onderbouwd worden. Zo is het eenvoudig te beredeneren dat, als de niet behandelde kloosters van dezelfde families dochters opnemen, het gemiddelde kindertal van de religieuzen zoals Koch dat berekent, iets zal stijgen. Omdat niet gekozen wordt voor hetzij het perspectief van alle adellijke families in een bepaald gebied, hetzij het perspectief van alle kloosters, krijgt de lezer geen totaalbeeld, ook omdat m.i. niet genoeg aandacht wordt

besteed aan de specifieke relaties tussen kloosters en bepaalde families. Van dergelijke verbanden mag men verwachten dat zij typerend zijn voor adellijke families (ten opzichte van bijvoorbeeld patriciërs), maar het typisch adellijke van de religieuzen komt niet echt uit de verf.

Dat verder gekozen is voor het perspectief van de gezinnen heeft tot gevolg dat in de vergelijking van de kosten tussen uitboedeling en intrede nauwelijks rekening wordt gehouden met de verwervingen uit collatorale successie, die toch doorgaans zeer aanzienlijk kunnen zijn. De erfrechtelijke positie van al of niet religieuze dochters bij dergelijke erfenissen wordt niet duidelijk.

Na al deze kanttekeningen is enige relativeering wel op zijn plaats. De meeste van de bovengenoemde aspecten worden namelijk ook door de auteur zelf al geconstateerd en het is niet uitgesloten dat de keuzes reeds in een vroeg stadium van het onderzoek vastgelegd zijn en op die manier hun beperkingen aan het resultaat gesteld hebben. Daarnaast is een probleem dat voor specifieke vragen de gemaakte keuzes vaak wel juist zijn, maar dat voor de behandeling van de problematiek als geheel andere uitgangspunten noodzakelijk zijn (zoals in het geval van de kindertallen).

Waarschijnlijk zou een consequent perspectief vanuit adellijke families (dus ook van die geslachten die geen religieuzen leverden) in een samenhangend gebied of vanuit een groep kloosters van verschillende orden in een bepaald gebied concretere resultaten hebben opgeleverd. Op die wijze zou ook meer zicht geworpen kunnen worden op clustering van religieuzen in bepaalde families. Dit doet echter niets af aan de conclusie dat het boek een belangrijke bijdrage is op het gebied van de relatie tussen adel en kloosters. Dat geen eenduidige antwoorden worden gegeven – wat Koch ook niet pretendeert – is op zich geen bezwaar. De lezer wordt op heldere wijze inzicht gegeven welke overwegingen tussen klooster en wereld een rol speelden en welke valkuilen de onderzoeker bij een sociaal-economische benadering wachten.

Bij het boek is een diskette gevoegd met biografische gegevens van de bijna 300 adellijke religieuzen.

Redmer Alma